

ПСИХОЛОГІЯ ДІЯЛЬНОСТІ В ОСОБЛИВИХ УМОВАХ

УДК 159.9:355

DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.1-3.29>**С. В. Василенко**

кандидат психологічних наук, доцент,
заступник начальника кафедри морально-психологічного забезпечення діяльності військових сил
Національний університет оборони України імені Івана Черняховського

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДГОТОВКИ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ВІЙСЬК (СИЛ) ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті розкриваються сучасні погляди щодо організації психологічного забезпечення підготовки та застосування військ (сил) Збройних сил України. Головна мета психологічного забезпечення полягає у вивченні, формуванні, корекції та відновленні як індивідуальних психологічних якостей окремих військовослужбовців, так і високого рівня морально-психологічного стану особового складу військових частин (підрозділів). Метою дослідження є уточнення та конкретизація змісту та порядку організації та проведення заходів психологічного забезпечення підготовки та застосування військ (сил) Збройних сил України у загальній системі морально-психологічного забезпечення. Для досягнення визначеної мети застосовано теоретичний аналіз, порівняння, узагальнення та систематизацію літературних джерел та нормативно-правових актів, у тому числі аналіз емпіричних даних за визначеною проблематикою.

За результатами дослідження уточнено та конкретизовано визначення та зміст психологічної декомпресії (відновлення) особового складу після виведення військової частини (підрозділу) з району виконання завдань за призначенням як форми психологічної реабілітації військовослужбовців на кінцевому етапі виконання завдань за призначенням, а також деталізовано порядок організації та проведення психологічної реабілітації учасників бойових дій.

Напрямок подальших досліджень полягає у визначенні та апробації нових методик соціально-психологічного діагностування та удосконаленні організації психологічного забезпечення підготовки та застосування військ (сил) Збройних сил України.

Важливим залишається також дослідження можливостей використання наявної медико-соціальної інфраструктури з метою проведення заходів психологічної реабілітації (психологічної декомпресії) військовослужбовців після завершення виконання ними бойових завдань (завдань за призначенням).

Ключові слова: структури морально-психологічного забезпечення, психологічна готовність, психічне здоров'я, посттравматичний стресовий розлад, бойовий стрес, психологічна реабілітація, психологічна декомпресія.

Постановка проблеми. Психологічне забезпечення підготовки та застосування військ (сил) Збройних сил України – це цілеспрямована діяльність органів військового управління, командувачів, командирів (начальників), службових осіб структур морально-психологічного забезпечення з метою психологічного відбору, формування, підтримання і відновлення в особового складу військ (сил) психологічної готовності до виконання завдань, емоційно-вольової стійкості до негативних психологічних чинників у будь-яких умовах обстановки, зниження психогенних втрат та збереження психічного здоров'я військовослужбовців.

Головна мета психологічного забезпечення полягає у своєчасному вивченні, формуванні, корекції та відновленні як індивідуальних психо-

логічних якостей окремих військовослужбовців, так і високого рівня морально-психологічного стану особового складу військових частин (підрозділів), що забезпечить успішне виконання завдань за призначенням.

Основними завданнями психологічного забезпечення є:

- постійний моніторинг морально-психологічного стану особового складу військ (сил);
- аналіз впливу психологічних чинників бою (бойових дій) на морально-психологічний стан та поведінку особового складу військ (сил);
- моніторинг та прогноз розвитку соціальних процесів у військах (силах);
- виявлення психологічних особливостей майбутніх бойових дій (операцій), врахування їх

вимог до емоційно-вольових та психофізіологічних якостей військовослужбовців, злагоженості та згуртованості особового складу військ (сил);

- навчання особового складу психологічних методів надання само- та взаємодопомоги;
- прогнозування можливих бойових психогенних втрат особового складу;
- розгортання та організація роботи пунктів психологічної допомоги та реабілітації тощо.

Психологічне забезпечення включає соціально-психологічне діагностування, психологічну підготовку (загальну, спеціальну, цільову) та психологічний супровід.

За досвідом проведення Антитерористичної операції (Операції Об'єднаних сил) основним змістом соціально-психологічного діагностування є проведення діагностики психічних станів, ступеня психотравматизації, рівня нервово-психічної напруженості особового складу. За результатами діагностики мають бути виявлені особи із психосоматичними захворюваннями, тривожно-депресивними станами та ознаками посттравматичних стресових розладів.

Психологічний супровід розглядається як комплекс психологічних, організаційних, медичних, реабілітаційних заходів, спрямованих на подолання особовим складом військ (сил) психотравмуючих факторів бойової (оперативної) обстановки, збереження їхнього психічного і фізичного здоров'я і боєздатності, забезпечення соціального захисту і гарантій військовослужбовців і членів їхніх сімей.

Обов'язкова психологічна реабілітація військовослужбовців, учасників бойових дій та прирівняних до них осіб, які брали участь в Антитерористичній операції (Операції Об'єднаних сил) чи виконували завдання за призначенням в екстремальних (бойових) умовах, може здійснюватися у центрах психологічної реабілітації Міністерства оборони України та Міністерства соціальної політики України або у спеціалізованих Центрах психологічної підтримки військ (за регіональним принципом).

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Психологічна декомпресія (відновлення) – це комплекс психологічних, медико-психологічних, культурно-освітніх та фізкультурно-оздоровчих заходів, які здійснюються після виведення військової частини (підрозділу) з району виконання завдань за призначенням для зниження психоемоційної напруги, відновлення психофізіологічного стану та реадaptaції військовослужбовців [4].

Декомпресія – форма психологічної реабілітації військовослужбовців на кінцевому етапі виконання завдань за призначенням, після виведення військової частини (підрозділу) з району проведення Операції Об'єднаних сил на відновлення боєздатності, в ході якого командирами, началь-

никами, сержантами, офіцерами структур морально-психологічного забезпечення Збройних сил України, медичної служби з особовим складом проводиться комплекс медичних, психологічних, соціально-психологічних, культурно-освітніх, фізкультурно-оздоровчих, інформаційних заходів, метою яких є відновлення психічного здоров'я та боєздатності військовослужбовців.

Мета проведення психологічної декомпресії (відновлення) – зупинка механізмів адаптації до екстремальних (бойових) дій; відновлення емоційно-вольової сфери військовослужбовців; поступова реадaptaція до звичайних умов життя; фізичне та психічне відновлення; запобігання розвитку психічних розладів та психогенних травм.

Завданнями проведення психологічної декомпресії є:

- збереження та відновлення емоційно-вольової сфери військовослужбовців;
- активація механізмів адаптації до мирних умов та поступова реадaptaція до них;
- виведення зі стресового стану, заспокоєння;
- фізичне та психічне відновлення (зняття внутрішнього напруження);
- підготовка військовослужбовця до зустрічі із сім'єю;
- виявлення військовослужбовців, у яких виникають труднощі в адаптації та проведення з ними додаткових декомпресійних заходів;
- виявлення військовослужбовців, що за станом психічного здоров'я є неспроможними пройти декомпресію, та направлення їх на медико-психологічну реабілітацію до лікувальних закладів.

При цьому вітчизняні дослідники визначають бойовий стрес як переживання, що виникає у військовослужбовців під безпосередньою чи опосередкованою дією стрес-факторів бойової обстановки та проявляється у вигляді емоційних, інтелектуальних, фізіологічних та поведінкових реакцій [2, с. 109].

Також провідними вітчизняними вченими встановлено, що стрес, який виник під впливом умов бойової обстановки, поділяється на дві групи – невисокої і підвищеної інтенсивності. Бойовий стрес невисокої інтенсивності, як правило, ефективно долається більшістю військових і на початковому етапі може навіть сприяти підвищенню їхньої бойової активності. Надалі бойовий стрес невисокої інтенсивності або стає звичним для учасників бойових дій, або переходить у бойовий стрес підвищеної інтенсивності [1, с. 34].

За даними психологів армії США, відновлення особового складу передбачає надання 1–3-денної допомоги солдатам із реакціями бойового стресу та поведінковими розладами, зазвичай поряд із медичним закладом і неподалік підрозділу. Пацієнти із виявленими поведінковими розладами

мають пройти діагностику, лікування і перебувати під подальшим наглядом [3, с. 137].

Мета статті – уточнення змісту та порядку організації психологічного забезпечення підготовки та застосування військ (сил) Збройних сил України у загальній системі морально-психологічного забезпечення.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження використано теоретичний аналіз, порівняння, узагальнення та систематизацію літературних джерел, у тому числі вивчення емпіричних даних за визначеною проблематикою.

Виклад основного матеріалу дослідження. За досвідом організації та проведення заходів психологічного забезпечення підготовки та застосування військ (сил) Збройних сил України основними елементами психологічної декомпресії є: медичний огляд; психологічне діагностування (скринінг); психологічна едукація (просвіта); психоемоційне розвантаження та відновлення психологічної безпеки особистості; психофізіологічне розвантаження; соціальна реадаптація.

Термін проведення заходів психологічної реабілітації (психологічної декомпресії) може складати від трьох до п'яти діб (з урахуванням досвіду армій провідних країн світу).

Для проведення декомпресії формується робоча група з числа офіцерів – психологів (психологів) структур морально-психологічного забезпечення Збройних сил України, військових капеланів та медичної служби командувань видів (оперативних командувань) військових частин у кількості, пропорційній кількості особового складу військової частини (підрозділу), яка проходить декомпресію.

Декомпресія проводиться в пунктах постійної дислокації військових частин, обладнаних військових містечках загальновійськових полігонів, санаторно-курортних закладах Міністерства оборони України. Відповідно, якісна організація та проведення заходів психологічного супроводження в районах відновлення боєздатності, базових таборів, лікувальних закладах, центрах психологічної реабілітації можливі лише за умови залучення центральних органів виконавчої влади, сприяння органів державної влади і місцевого самоврядування та волонтерських організацій.

Психологічне діагностування (скринінг) поточного психологічного стану військовослужбовців проводиться психологами з метою виявлення у військовослужбовців ознак бойового стресу та якісного проведення надалі заходів психологічного супроводу та допомоги.

Для діагностики посттравматичних стресових розладів у військовослужбовців, що виконували завдання в районах проведення Антитерористичної операції та Операції Об'єднаних сил, рекомендовано використовувати Міссісіпську

шкалу посттравматичного стресового розладу, розроблену в 1987 році Т.М. Кеале із співавторами на основі MMPI [4] та Шкалу оцінки впливу травматичної події (Impact of Event Scale (IES-R)).

Психоемоційне розвантаження та відновлення психологічної безпеки особистості військовослужбовців включає в себе комплекс групових та індивідуальних методів роботи:

- дебрифінг – кризовий інтервенційний метод роботи з групою бойовою психологічною травмою з відреагування, переробки та мінімізації наслідків психотравматичної ситуації для психічного здоров'я військовослужбовців, спрямований на профілактику розвитку посттравматичних стресових розладів. Дебрифінги проводяться з метою переключення психіки військовослужбовців із зони екстремальних умов до звичного режиму життя, отримання психоемоційного розвантаження, полегшення, зниження відчуття унікальності і ненормальності особливостей власних реакцій, зменшення внутрішнього напруження, зниження тяжкості психологічних наслідків після пережитого стресу;

- сеанси психоемоційної саморегуляції;
- психологічні тренінги за напрямом тілесно орієнтованої терапії;
- індивідуальне психологічне консультування.

Очікуваними результатами проведення заходів психологічного забезпечення і, зокрема, психологічної декомпресії, є:

- своєчасне діагностування бойових психічних травм (посттравматичних стресових розладів) та направлення військовослужбовців на лікування до спеціалізованих установ;
- отримання психологічної, медичної допомоги військовослужбовцями, що її потребують;
- стабілізація соціально-психологічного клімату в підрозділах;
- зменшення випадків непорозуміння у родинах (сім'ях) військовослужбовців;
- переключення психіки військовослужбовців з воєнного на мирний спосіб мислення тощо.

Висновки і пропозиції. Таким чином, психологічне забезпечення є важливим елементом системи морально-психологічного забезпечення підготовки та застосування військ (сил) Збройних сил України, про що переконливо свідчить досвід проведення Антитерористичної операції та Операції Об'єднаних сил на території Донецької та Луганської областей.

Напрями подальших досліджень зазначеної проблематики полягають у визначенні та апробації нових методик соціально-психологічного діагностування та удосконаленні організації психологічного забезпечення підготовки та застосування військ (сил) Збройних сил України. Важливим залишається також дослідження можливостей

використання наявної медико-соціальної інфраструктури з метою проведення заходів психологічної реабілітації (психологічної декомпресії) військовослужбовців після завершення виконання ними бойових завдань (завдань за призначенням).

Література:

1. Гічун В.С., Кириченко А.Г., Корнацький В.М., Мясников Г.В., Найда С.А., Осьодло В.І., Стебляк В.В., Швець А.В. Стрес-асоційовані розлади здоров'я в умовах збройного конфлікту : монографія. Дніпро : Акцент ПП, 2019. 324 с.
2. Кравченко К.О., Тімченко О.В., Широбоков Ю.М. Соціально-психологічні детермінанти виникнення бойового стресу військовослужбовців – учасників Антитерористичної операції : монографія. Харків : НУЦЗУ, ФОП Мезіна В.В., 2017. 186 с.
3. Охорона психічного здоров'я в умовах війни / пер. з англ. Тетяна Семигіна, Ірина Павленко, Євгенія Овсяннікова та ін. Київ : Наш формат, 2017. 1068 с.
4. Про затвердження Інструкції з організації психологічної декомпресії військовослужбовців Збройних сил України : Наказ Генерального штабу Збройних сил України від 27.12.2018 № 462. URL: <https://dovidnykmpz.info/psycho/nakaz-heneral-noho-shtabu-zbroynykh-syl-ukrainy-vid-27-12-2018-462-pro-zatverdzhennia-instruktsii-z-orhanizatsii-psykholohichnoi-dekompresii-viyskovosluzhbovtsiv-zbroynykh-syl-ukrainy> (дата звернення: 19.01.2020).

Vasylenko S. V. Feature of organization of psychological providing of preparation and application of troops (forces) of Armed Forces of Ukraine in modern terms

The article regards to modern view on organization of the psychological providing of troops (forces) preparation and application of Armed Forces of Ukraine. The primary objective of the psychological providing is a study, forming, correction and proceeding both the individual psychological features of separate servicemen and high level of the moral and psychological condition of personnel of military units (subdivisions). A research aim is clarification and specification of maintenance and order of organization and realization of measures of the psychological providing of preparation and application of troops (forces) of Armed Forces of Ukraine in global system of the moral and psychological support. The methods of research include theoretical analysis, comparison, generalization and systematization of literary sources and legal acts, and analysis of empiric data after the certain range of problems. Due to research, results there were determinated and maintained psychological decompression (renewal) of personnel are specified after an exit military units (subdivisions) from the performing area as forms of servicemen psychological rehabilitation on the eventual stage of tasks on purpose implementation and also the order of organization and realization of psychological rehabilitation of battle actions participants is gone into detail. Direction of further researches consists in determination and approbation of new methodologies of the social and psychological diagnostics and improvement of organization of the psychological providing of troops (forces) of Armed Forces of Ukraine preparation and application.

The important is remained also by research of possibilities of the use of existent medical and social infrastructure with the aim of realization of measures of psychological rehabilitation (psychological decompression) of servicemen on completion of implementation by them combat missions (tasks on purpose).

Key words: *structures of the moral and psychological support, psychological readiness, psychical health, posttraumatic stress disorder, battle stress, psychological rehabilitation, psychological decompression.*